

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2022.3>**Я. С. Мошинська**

аспірантка кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

orcid.org/0000-0002-9335-9738**ВІДБРАННЯ ДИТИНИ У БАТЬКІВ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ЇЇ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ**

У статті проводиться аналіз сімейного законодавства України з питань визначення підстав та порядку відібрання дітей у батьків як санкції за порушення батьківських обов'язків. У батьків дитина може бути відібрана у виключних випадках, зокрема, шляхом позбавлення їх батьківських прав. Відібрання дитини від батьків або одного з них також можливе без позбавлення їх (одного з них) батьківських прав у випадках, передбачених п.п. 2-5 ч.1 ст.164 СК України, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання.

Положення сімейного законодавства щодо встановлення підстав для відібрання дитини без позбавлення та з позбавленням батьківських прав (ст. ст. 164 та 170 СК України) сформульовані занадто у загальному сенсі та можуть тлумачитися судом неоднозначно, що призводить до невиннованого втручання у сімейне життя з боку держави. Зокрема, чітко не визначено у законодавстві України та у судовій практиці зміст дій або бездіяльності, що становлять ухилення від виконання обов'язків батьками щодо виховання дитини, що вимагає відповідного напрацювання усталеної судової практики з цього питання.

Запропоновані можливі шляхи подолання недоліків правового регулювання підстав та порядку відібрання дітей від батьків. Зокрема, найбільшою гарантією має стати обов'язкове врахування судом думки самої дитини стосовно питання позбавлення її батьків батьківських прав. Зазначена категорія справ не може розглядатися судом за формальними ознаками і тому треба законодавчо закріпити дискреційні повноваження суду у сімейних справах, що надає можливість урахування при винесенні рішення судом конкретних обставин справи. Обов'язково у цій категорії справ мають призначатися різні види експертиз та консультацій із спеціалістами (наприклад, психологами, представниками органів, що надають фінансову допомогу сім'ям з дітьми тощо). Також у статті зазначається, що у законодавстві України слід встановити випробувальний строк у 1 місяць для батьків, щодо яких розглядається справа про відібрання дітей, для усунення обставин, що становлять небезпеку для дітей (зокрема, поліпшення житлових умов, припинення зловживання алкогольними, наркотичними засобами тощо).

Ключові слова: відібрання дітей у батьків, захист прав та інтересів дитини, жорстоке поводження з дитиною, обов'язки батьків щодо виховання дитини, позбавлення батьківських прав, соціальний супровід сім'ї.

Moshynska Ya. S. REMOVING THE CHILD FROM THE PARENTS AS A WAY OF PROTECTING ITS RIGHTS AND LEGAL INTERESTS

The article analyzes the family legislation of Ukraine on issues of determining the grounds and procedure for taking children away from their parents as a sanction for violation of parental duties. A child may be taken away from parents in exceptional cases, in particular, by depriving them of their parental rights. The removal of a child from the parents or one of them is also possible without depriving them (one of them) of their parental rights in the cases provided for in paragraphs 2-5 part 1 of Article 164 of the Civil Code of Ukraine, as well as in other cases, if leaving the child with them is dangerous for his/her life, health and moral education.

The provisions of the family legislation regarding the establishment of grounds for the removal of a child without deprivation and with deprivation of parental rights (Articles 164 and 170 of the Civil Code of Ukraine) are formulated too general and can be interpreted ambiguously by the court, which leads to unjustified interference of the government in family life. In particular, the evasion by parents of their responsibilities regarding the child's upbringing is not clearly defined in the legislation of Ukraine and in judicial practice on this issue.

Possible ways to overcome the shortcomings of the legal regulation of the grounds and procedure for removing children from their parents are proposed. In particular, the biggest guarantee should be the mandatory consideration by the court of the opinion of the child regarding the issue of depriving his parents of parental rights. The specified category of cases cannot be considered by the court on formal grounds, and therefore it is necessary to legislate the discretionary powers of the court in family cases, which makes it possible to take into account the specific circumstances of the case when the court makes a decision. Various types of examinations and consultations with specialists must be prescribed in this category of cases (for example, psychologists, representatives of bodies that provide financial assistance to families with children, etc.). The article also states that the legislation of Ukraine should establish a probationary period of 1 month for parents to eliminate circumstances that pose a danger to children (in particular, improvement of living conditions, cessation of alcohol and drug abuse, etc.).

Key words: removal of children from their parents, protection of the rights and interests of the child, child abuse, responsibilities of parents regarding the child's upbringing, deprivation of parental rights, social support of the family.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 13 Сімейного кодексу України [1] (далі – СК України) частиною національного сімейного законодавства України є міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Так. ст. ст. 8, 12 Європейської конвен-

ції з прав людини [2] 1950 року, яка була ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 року і набула чинності для України 11 вересня 1997 року, передбачено право на повагу до приватного і сімейного життя, право на шлюб та створення сім'ї, рівноправність кожного з подружжя.

Також, Україна є стороною таких міжнародних договорів у сфері регулювання сімейних відносин, як Конвенція про права дитини [3] від 20 листопада 1989 року та Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року (Гаазька конвенція про викрадення дітей) [4].

Найбільшим досягненням у процесі розвитку міжнародного права щодо захисту прав дитини є закріплення пріоритету благополуччя дитини над правами батьків. Зокрема, відповідно до ст. 171 СК України дитина має право бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї. Якщо дитина бажає висловити думку при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном, то така думка дитини має бути обов'язково вислухана та врахована при винесенні відповідного рішення судом. При цьому суд може винести рішення всупереч думці дитини тільки, якщо цього вимагають її інтереси. Однак, як свідчить судова практика щодо вирішення спорів стосовно виховання дитини, визначення місця її проживання, позбавлення батьківських прав, а також і при усиновленні судами зазвичай не вислуховуються думки дітей, чим порушуються їх права. Крім того, положення сімейного законодавства щодо встановлення підстав для відібрання дитини без позбавлення та з позбавленням батьківських прав (ст. ст. 164 та 170 СК України), сформульовані занадто у загальному сенсі та можуть тлумачитися судом неоднозначно, що призводить до невинуватеного втручання у сімейне життя з боку держави. Зокрема, чітко не визначено у законодавстві України та у судовій практиці зміст дій або бездіяльності, що становлять ухилення від виконання обов'язків батьками щодо виховання дитини, що вимагає відповідного напрацювання усталеної судової практики з цього питання.

Зазначеними обставинами обумовлюється актуальність дослідження питання відібрання дітей від батьків як санкції за невиконання ними батьківських обов'язків.

Стан дослідження теми. Питання відібрання дітей у батьків переважно розглядається у сучасній цивілістичній літературі на сторінках підручників, посібників та у поодиноких наукових публікаціях, однак комплексного дослідження підстав та наслідків відібрання дітей у батьків за сімейним законодавством України на сьогодні не проводилося.

У цілому у процесі дослідження були використані роботи: Бошка В.І., Белякової А.М., Бобрової Д.В., Ворожейкіна Є.М., Гопанчука В.С.,

Дзери О.В., Індиченка С.П., Кузнецової Н.С., Короткової Л.П., Луця В.В., Матвеева Г.К., Маслова В.Ф., Мироненко В.П., Нечаєвої О.М., Ромовської З.В., Оридороги М.Т., Пергамент О.Й., Пушкіна О.А., Савченко Л.А., Шевченко Я.М. та ін.

Метою дослідження є аналіз сімейного законодавства України з питань визначення підстав та порядку відібрання дітей у батьків як санкції за порушення батьківських обов'язків.

Виклад основного матеріалу. За загальним правилом, яке декларується у більшості цивілізованих країн світу, держава не може втручатися у сімейне життя людини. Водночас, наприклад, за сімейним правом Англії відповідно до ч. 2(7) Акту про дітей [5] 1989 р., хоча і передбачається, що батьки із батьківськими обов'язками можуть діяти щодо дітей самостійно і не потребують консультацій з будь-ким, однак судова система Англії інтерпретує це правило іншим чином. Зокрема, з невизначеного кола фундаментально важливих питань консультації мають бути отримані, зокрема, щодо виховання (*Re G (Parental Responsibility: Education)* (1994); медичного втручання (наприклад, обрізання хлопчиків) (*Re J (Specific Issue Orders: Child's Religious ringing and Circumcision)* (2000)), зміни ім'я дитини (*Dawson v. Wearmouth* (1999)).

Відповідно до ч. 5 ст. 5 СК України забороняється втручання у сімейне життя людини, крім випадків встановлених Конституцією України [6]. Отже виключення із загального принципу невтручання у сімейне життя встановлюються законом. Зокрема, відібрання дитини від батьків є санкцією за порушення батьківських обов'язків. Сімейний кодекс України намагається детально врегулювати питання застосування такого способу захисту прав та інтересів дитини як відібрання її у батьків (ст.ст. 164-170 СК України). У батьків дитина може бути відібрана у виключних випадках, зокрема, шляхом позбавлення їх батьківських прав. Відібрання дитини від батьків або одного з них також можливе без позбавлення їх (одного з них) батьківських прав у випадках, передбачених п.п. 2-5 ч. 1 ст. 164 СК України, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання.

Слід зазначити, що позбавлення батьківських прав можливе лише щодо дітей, які не досягли 18 років і не набули повної дієздатності у зв'язку з укладенням ними шлюбу з 16 років. Однак при ньому батьки позбавляються батьківських прав і на майбутнє, тобто і після досягнення їх дітьми повноліття.

Аналізуючи норми СК України, слід зазначити, що у ч. 1 ст. 164 СК України законодавець намагався встановити виключний перелік підстав позбавлення батьків батьківських прав. Так,

позбавити батьківських прав за рішенням суду можна батько, мати лише за наявності наступних підстав:

1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування;

2) ухиляються від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини та/або забезпечення здобуття нею повної загальної середньої освіти. Відповідно до абз.2 п. 16 Постанови Пленуму ВСУ від 30.03.2007 № 3 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» [7] (далі – Постанова № 3) ухилення батьків від виконання своїх обов'язків полягає у відсутності піклування про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальноновизнаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти.

У випадках, коли батьки не усвідомлюють нехтування ними своїми обов'язками, тобто вчиняють ці дії не умисно, а не через недбалість, їх не можна позбавляти батьківських прав. З такими батьками органу опіки та піклування слід провести бесіди та консультації з наданням певного строку на виправлення ситуації. Тільки у разі свідомого подальшого невиконання батьками своїх обов'язків їх може бути позбавлено батьківських прав;

3) жорстоко поведуться з дитиною. Жорстоке поводження полягає у фізичному (застосування батьками фізичної сили як без, так і із завданням дитині тілесних ушкоджень) або психічному насильстві, застосуванні недопустимих методів виховання (погрози, образи, примушування, нелюдські види покарання тощо), приниженні людської гідності дитини (зокрема, сексуальне насильство) тощо (абз. 3 п. 16 Постанови № 3). Жорстоке поводження з дітьми полягає у вчиненні батьками навмисних шкідливих для дитини дій чи у бездіяльності батьків, вихователів, піклувальників та інших осіб, які наносять шкоду фізичному або психічному здоров'ю дитини. Жорстоке поводження з дитиною, думається, може полягати у психологічному тиску на дитину, погрозах, відсутності емоційної підтримки дитини, нехтуванням її правами та інтересами, незабезпечення харчуванням тощо.

Проблема полягає у тому, що жорстокість є достатньо суб'єктивним поняттям, і батьки,

навіть, можуть не усвідомлювати власної жорстокості, хоча повинні з точки зору суспільної моралі (теж оціночне поняття!) знати про допустимі міри здійснення своєї влади над дитиною. Зазначені межі, коли покарання з метою виховання переходить у насильство, передбачені адміністративним та кримінальним законодавством. Суду, при застосуванні такої підстави для позбавлення батьківських прав як жорстоке поводження з дитиною, обов'язково слід визначити суб'єктивні та об'єктивні обставини, що вказують на небезпечність залишення дитини на вихованні у батьків;

4) є хронічними алкоголіками або наркоманами. Хронічний алкоголізм батьків та захворювання їх на наркоманію підтверджуються медичними висновками. Ці захворювання можуть бути підставою для позбавлення батьків батьківських прав незалежно від того, чи визнано хворих у встановленому порядку обмежено дієздатними. Цілком зрозуміло, що доведення фактів зловживання алкогольними чи наркотичними засобами, є складною справою, якщо держава не докладає зусиль для ведення обліку таких осіб. Тому, у законодавстві України слід встановити обов'язок медичних працівників повідомляти правоохоронні органи або органи опіки та піклування про факти алкоголізму, наркоманії, токсикоманії батьків або факти жорстокого поводження батьків з дітьми;

5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва. Експлуатації дитини, зокрема, може полягати у залученні її до непосильної праці, до заняття проституцією, злочинною діяльністю;

6) засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини.

Позбавити батьківських прав можна батьків дитини як обох, так і окремо кожного із них. Мати, батько можуть бути позбавлені батьківських прав як щодо усіх своїх дітей, так і стосовно когось із них.

Справи стосовно позбавлення батьківських прав розглядаються у порядку позовного провадження за позовами одного з батьків, опікуна, піклувальника, особи, в сім'ї якої проживає дитина, закладу охорони здоров'я, навчального або іншого дитячого закладу, в якому вона перебуває, органу опіки та піклування, прокурору, а також самої дитини, яка досягла 14 років. Звернення дитини, яка досягла 14 років, до суду за захистом своїх прав, як і положення ст. 171 СК України щодо врахування думки дитини при вирішенні сімейних спорів, є гарантією захисту прав та інтересів дитини.

Позбавлення батьківських прав тягне відповідні юридичні наслідки для батьків. Відповідно до ч. 1 ст. 166 СК України мати, батько, яких було позбавлено батьківських прав, втрачають свої батьківські права щодо дитини, а саме:

1) особисті немайнові права (наприклад, право вільно спілкуватися з нею, право давати дозвіл на зміну дитиною свого прізвища чи імені, право визначати місце проживання дитини та дозволяти чи забороняти її виїзд за кордон тощо).

Особа, позбавлена батьківських прав, звільняється від обов'язків щодо її виховання. При цьому, мати, батько, позбавлені батьківських прав, відповідно до ст. 168 СК України мають право на звернення до суду із заявою про надання їм права на побачення з дитиною. Суд може дозволити разові, періодичні побачення з дитиною, якщо це не завдасть шкоди її життю, здоров'ю та моральному вихованню, за умови присутності іншої особи;

2) право бути законним представником дитини (не можуть представляти без окремої довіреності інтереси дитини в судах чи інших органах, вчиняти правочини в інтересах дитини тощо);

3) права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми, відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» та інших нормативно-правових актів. Виплати аліментів, пенсій, грошової допомоги на дитину такому батьку або матері також припиняються;

4) право бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником;

5) право одержати в майбутньому ті майнові права, пов'язані із батьківством, які вони могли б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування дитини (крім випадків, коли дитина включає своїх батьків, позбавлених батьківських прав, до свого заповіту), права на управління майном дитини);

6) інші права, засновані на спорідненості з дитиною (наприклад, дитина може бути усиновлена без їх згоди). Однак, при цьому слід зазначити, що істотним недоліком сімейного законодавства України є відсутність встановленого строку протягом якого забороняється усиновлення дитини мати, батько якої позбавлені батьківських прав.

Водночас, особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини (ч. 2 ст. 166 СК України). Суд задовольняючи позов щодо позбавлення особи батьківських прав зобов'язаний одночасно прийняти рішення про стягнення аліментів на дитину з такої особи. У випадку, коли з будь-якої причини інший із батьків дитини або інший її законний представник відмовляються від аліментів від особи, позбавленої батьківських прав, суд приймає рішення про перерахування аліментів на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України та зобов'язує матір, батька або інших законних представників дитини відкрити зазначений особистий рахунок у місячний строк з дня набрання законної сили рішенням суду (ч. 3 ст. 166 СК України).

Також, дитина зберігає право на спадкування після смерті своїх батьків, позбавлених батьківських прав, право спільної сумісної або часткової власності, право на проживання у житловому приміщенні, в якому вона проживала до передачі її іншим особам, і може у будь-який час повернутися до нього (ч. 6 ст. 167 СК України) тощо.

При цьому, відповідно до ч. 1 ст. 167 СК України у разі проживання дитини з тим із батьків, хто позбавлений батьківських прав, суд має вирішити питання про можливість їхнього подальшого проживання в одному житловому приміщенні. Якщо буде встановлено, що той з батьків, хто позбавлений батьківських прав, має інше житло, у яке може поселитися, суд може постановити рішення про його виселення з житлового приміщення, у якому він проживає з дитиною. Крім того, житлові інтереси дитини можуть бути забезпечені шляхом примусового поділу житла чи його примусового обміну.

Якщо до винесення рішення суду про позбавлення певної особи батьківських прав дитина проживала з цією особою, то її за бажанням другого з батьків передають йому (ч. 3 ст. 167 СК України). У разі, якщо дитина не може бути передана другому з батьків, переважне право перед іншими особами на передання їм дитини мають, за їхньою заявою, баба та дід, повнолітні брати та сестри, інші родичі дитини, мачуха, вітчим (ч. 4 ст. 167 СК України). У разі неможливості передати дитину вищезазначеним особам, вона передається на опікування органу опіки та піклування (ч. 5 ст. 167 СК України).

Крім того, на нашу думку, при вирішенні цієї категорії справ суду необхідно вислуховувати думку дітей щодо позбавлення їх батьків батьківських прав. Думка дитини має бути заслуханою у суді незалежно від віку дитини, якщо вона може будь-яким шляхом висловити своє ставлення до батьків. Винятками з цього правила може бути лише ситуація, коли дитина є немовлям, або страждає на серйозне психічне захворювання, яке унеможливорює заслухати думку дитини із зазначеного питання.

Позбавлення батьків батьківських прав відбувається безстроково, однак не безповоротно. Батьківські права батьків або одного з них можуть бути поновлені у порядку, передбаченому ст. 169 СК України. Так, мати, батько, позбавлені батьківських прав, мають право на звернення до суду з позовом про їх поновлення. Під час розгляду справи суд має встановити чи змінилася та наскільки поведінка особи, позбавленої батьківських прав, та чи зникли обставини, що були підставою для позбавлення батьківських прав. Рішення суд постановляє відповідно до інтересів дитини, враховуючи думку другого з батьків, інших осіб, з ким проживає дитина.

Поновлення батьківських прав неможливе у наступних випадках:

1) якщо дитина була усиновлена і усиновлення не скасоване або не визнане в судовому порядку недійсним;

2) якщо на час розгляду справи дитина досягла повноліття.

У разі відмови в позові про поновлення батьківських прав повторне звернення із позовом про поновлення батьківських прав можливе лише після спливу одного року з часу набрання чинності рішенням суду про таку відмову.

Рішення суду про поновлення батьківських прав після набрання ним законної сили суд надсилає органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем реєстрації народження дитини.

Відібрання дитини від батьків на підставі рішення суду може мати місце і без позбавлення батьківських прав відповідно до ст. 170 СК України, у випадках, передбачених п.п. 2-5 ч. 1 ст. 164 СК України (не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування, ухиляються від виконання батьківських обов'язків щодо виховання дитини та/або забезпечення здобуття нею повної загальної середньої освіти, жорстоко поводяться з дитиною, у разі хронічного алкоголізму або наркоманії, експлуатації дитини, примушення її до жебракування та бродяжництва, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання). У цьому разі дитина передається другому з батьків, бабі, дідові, іншим родичам – за їх бажанням або органів опіки та піклування.

При винесенні рішення судом про відібрання дитини на підставі п. 3 ч. 1 ст. 164 СК України обов'язково має бути визначено у мотивувальній частині рішення у чому саме полягає жорстоке поводження та у якій мірі таке поводження порушує баланс захисту інтересів дитини та відсутності батьківського піклування (наприклад, коли достатньо жорстоко мати все ж таки час від часу тепло ставиться до дитини).

Відібрання дитини без позбавлення її батьків батьківських прав пояснюється екстреною необхідністю врятування дитини від смерті, тяжкої хвороби чи каліцтва [8].

Слід зазначити, що через відсутність деталізації зазначених у п.п. 2-5 ч. 1 ст. 164 СК України випадків, коли дитина може бути відібрана у батьків, механізму оцінки ризиків безпеки для дитини з боку батьків та усталеної судової практики з цього питання, вирішення важливих питань долі дитини залишається на розсуд судді, що приймає рішення у конкретній справі.

Як свідчить судова практика, судді не завжди адекватно оцінюють безпеку для дитини,

позбавляючи її батьківської турботи та виховання з формальних причин. Зокрема, так сталося у справі Савіни проти України [9], що розглядалася у Європейському суді з прав людини, коли у незрячих батьків відібрали дітей лише через те, що діти живуть у примітивних побутових умовах. У цій справі національними судами не було визначено наявності небезпеки для дітей у разі продовження їх проживання із батьками. У цій справі ЄСПЛ вказав на недоліки роботи органів опіки та піклування у питаннях обов'язкового врахування думки дітей при вирішенні питання про позбавлення їх батьків батьківських прав, сприяння поліпшенню фінансового стану родини замість відібрання дітей і покарання їх батьків шляхом позбавлення їх батьківських прав не через невиконання ними батьківських обов'язків, а через бідність, яка безпосередньо пов'язана із вадами їх здоров'я.

Можливими шляхами подолання недоліків правового регулювання підстав та порядку відібрання дітей від батьків має стати удосконалення судового механізму забезпечення захисту прав учасників цих відносин. Зокрема, найбільшою гарантією має стати обов'язкове врахування судом думки самої дитини стосовно питання позбавлення її батьків батьківських прав. Зазначена категорія справ не може розглядатися судом за формальними ознаками і тому треба законодавчо закріпити дискреційні повноваження суду у сімейних справах, що надає можливість урахування при винесенні рішення судом конкретних обставин справи. Обов'язково у цій категорії справ мають призначатися різні види експертиз та консультацій із спеціалістами (наприклад, психологами, представниками органів, що надають фінансову допомогу сім'ям з дітьми тощо). Також у законодавстві України слід встановити випробувальний строк у 1 місяць для батьків, щодо яких розглядається справа про відібрання дітей, для усунення обставин, що становлять небезпеку для дітей (зокрема, поліпшення житлових умов, припинення зловживання алкогольними, наркотичними засобами тощо).

Не можна перекладати усю вину за виховання дітей лише на батьків, оскільки державою мають проводитися соціальні роботи з фінансової та психологічної підтримки багатодітних та інших сімей, які мають особливі потреби. Адже відповідно до ч. 4 ст. 164 та абз. 3 ч. 1 ст. 170 СК України під час ухвалення рішення про позбавлення батьківських прав суд бере до уваги інформацію про здійснення соціального супроводу сім'ї (особи) у разі здійснення такого супроводу.

Відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [10], «соціальний супровід – вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальних опіки, допомоги

та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу».

У більшості розвинутих країн соціальний супровід сімей з дітьми є важливим національним питанням, закріпленим та розробленим на належному законодавчому рівні. Наприклад, в Австрії орган, який контролює додержання прав дитини у школі, з метою забезпечення його незалежності та неупередженості належить до місцевих магістратів, а не до міністерства освіти.

Крім судового порядку відібрання дитини у батьків (від інших осіб, з якими вона проживає) законом передбачається також адміністративний порядок відібрання. Відповідно до ч. 1 ст. 170 СК України у виняткових випадках, коли є безпосередня загроза для життя або здоров'я дитини, орган опіки та піклування або прокурор мають право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків. У цьому разі орган опіки та піклування зобов'язаний негайно повідомити прокурора та у семиденний строк після постановлення рішення звернутися до суду з позовом про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав. Такий позов до суду подається прокурором.

Якщо дитину було відібрано від батьків (одного з батьків, від інших осіб, з якими вона проживає) у адміністративному порядку, то рішення про повернення дитини батькам може бути прийнято лише судом за заявою батьків, якщо відпадуть причини, які перешкоджали належному вихованню ними (одним з батьків, іншими особами, з якими вона проживає) дитини (ч. 3 ст. 170 СК України).

Одночасно суд вирішує питання виконання матеріальних обов'язків батьками, у яких за рішенням суду відібрано дитину без позбавлення їх батьківських прав, шляхом призначення з них аліментів на дитину.

Висновки. Отже, підсумовуючи проведене дослідження підстав та порядку відібрання дітей у батьків, слід зазначити, що норми сімейного законодавства України стосовно відібрання дітей сформульовані у якості виключної міри покарання батьків за невиконання батьківських обов'язків. Суд при розгляді справи про відібрання дітей обов'язково має встановити можливі варіанти недопущення застосування цього крайнього захо-

ду, застосування якого дозволяється лише з метою захисту прав та інтересів дитини. Висновки суду про підтвердження факту ухилення батьків від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини та/або забезпечення здобуття нею повної загальної середньої освіти мають обґрунтовуватися не лише свідченнями та висновками органу опіки та піклування, але й іншими доказами, якими можуть бути експертні висновки психологів, докази намагання батьків поліпшити побутові умови проживання дітей, наприклад, шляхом звернення по фінансову допомогу до держави тощо.

І, найголовніше, під час розгляду справи у суді про відібрання дитини у батьків обов'язково має бути врахована думка самої дитини, якщо це можливе за її психо-емоційним станом та станом здоров'я, а також батьків, сусідів та інших свідків. Суди мають розглядати питання про надання батьками короткого строку (наприклад, у один місяць) на усунення підстав для відібрання у них дитини.

Література

1. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n46>
2. Європейська конвенція з прав людини 1950 року. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf
3. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
4. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text
5. Children Act 1989. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/41/contents>
6. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA%96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав: Постанови Пленуму ВСУ від 30.03.2007 № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07#Text>
8. Щодо застосування законодавства України (ст. 170 СК) при відібранні дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав: Лист Департаменту з усиновлення та захисту прав дитини від 24.02.2010 № 4.1/6-49/630. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_630632-10#Text
9. Справа "Савіни проти України". Рішення ЄСПЛ від 18.12.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454#Text
10. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>